

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 12(177): 39-48

УДК 336.71.078.3

JEL G21, G28

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/177-12/5>

С. Науменкова, д-р екон. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

БАЗЕЛЬ I, II, III: РОЗВИТОК ПІДХОДІВ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ОСНОВИ

У статті досліджено розвиток фундаментальних угод Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II, II, III). Визначено перешкоди у запровадженні вимог Базеля III до капіталу банків в Україні в умовах посилення економічної нестабільності. Сформульовано пропозиції з підвищення ефективності пруденційної діяльності для відновлення стійкості банківського сектору України та попередження прояву регуляторного арбітражу.

Ключові слова: Базель I, II, III, сукупні буферні вимоги, банківський нагляд, системний ризик, фінансова стійкість.

Вступ. Необхідність відновлення стійкості банківського сектору України актуалізує питання щодо запровадження нових стандартів банківського регулювання та нагляду відповідно до вимог Базельського комітету з банківського нагляду. Регуляторна багатовекторність наглядових положень Базельського комітету [1 – 8] обумовлює методологічні та методичні складності щодо їх сприйняття та застосування в країнах, які не є членами ЄС, у т. ч. з нестійкими економіками, посилює увагу до більш глибокого дослідження змісту та можливих наслідків впровадження. Це спричинено появою системних загроз та необхідністю уточнення мандату та повноважень центральних банків, необхідністю вдосконалення механізмів підтримки фінансової стабільності та оновлення інструментів моніторингу системних ризиків. Оскільки більшість документів Базельського комітету має переважно рекомендаційний характер, виникають питання щодо створення відповідних передумов переходу на нові стандарти. Ефективне використання наглядових ресурсів досягається, по-перше, за умов дотримання загально визнаних принципів ефективного банківського нагляду; по-друге, забезпечення необхідної оперативності та регуляторної гнучкості в процесі розв'язання проблемних питань щодо розподілу повноважень та контролю за ситуацією у банківському секторі. За відсутності ефективного регулювання та нагляду банківська система не лише є потенційним об'єктом кризи, а й сама може стати джерелом макроекономічних дисбалансів і фінансових потрясінь.

З огляду на це постає питання стосовно того, наскільки всеохоплюючими та системними є дії Національного банку України для запровадження стандартів ризик-орієнтованого нагляду? Як регуляторні положення Базельського комітету ефективно застосовувати для здійснення гнучкої та адаптивної мікро- та макропруденційної політики в країнах, які не є членами ЄС?

Ця стаття продовжує цикл публікацій за участю автора з проблем забезпечення фінансової стабільності та подальшого розвитку наглядово-координаційних механізмів фінансового сектору. Метою статті є розкриття методологічних засад формування єдиного регуляторного поля на основі запровадження Базельських угод (Базель I, II, III); дослідження впливу Базельських вимог на якісну структуру капіталу банків в Україні; обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення нормативної бази з банківського регулювання та нагляду в Україні.

Методологія та аналіз останніх досліджень та публікацій.

Запровадження стандартів банківського регулювання та нагляду є однією з найбільш гострих тем, яка знайшла відображення в офіційних документах ЄС [9, 10], Банку міжнародних розрахунків і Базельського комітету з банківського нагляду [1 – 8], Європейського центрального банку, Ради з фінансової стабільності,

Національного банку України, а також численних публікаціях зарубіжних та вітчизняних вчених.

Світова фінансова криза виявила недоліки в існуючих системах фінансового регулювання, що спричинило необхідність вдосконалення принципів регулювання діяльності банків. Існуюча макрофінансова нестабільність, за висновками В. Міщенко, Р. Лисенка, постає як результат взаємодії зовнішніх чинників та цілого комплексу внутрішніх структурних дисбалансів, які стосуються всіх без винятку сфер вітчизняної економіки [11, С.55,], що, в свою чергу, потребує поєднання функцій стратегічного розвитку та антикризового управління в діяльності центральних банків [12, С.270] та обумовлює потребу в уточненні контурів регуляторного поля.

Проблемам запровадження вимог Базельського комітету в банківському секторі України знайшло відображення в роботах Л. Примостки, М. Диби, О. Чуб, Г. Карчевої [13], В. Кротока, В. Міщенко, М. Незнамової [14-15], М. Зверькова, В. Коваленко [16] та інших вчених. Особливого розвитку ця тема набуває стосовно критеріїв визначення системно важливих банків та оцінювання достатності їх капіталу [5, 17].

Не дивлячись на значний доробок науковців і практиків з вирішення проблем запровадження в Україні Базельських угод, ціла низка питань щодо вдосконалення управління капіталом, ризиками та поліпшення ринкової дисципліни залишаються не вирішеними. Актуальність запровадження стандартів банківського нагляду в практику вітчизняних банків вимагає розробки та подальшого вдосконалення методологічних засад і практичних підходів щодо управління капіталом і ризиком банків. Особливої актуальності вони набувають у зв'язку з поглибленням фінансової кризи в Україні.

Запровадження Базельських вимог потребує вдосконалення ризик-менеджменту, гнучкості регулювання капіталу, запровадження інновацій з метою розробки надійних системи управління ризиками та підвищення міжнародної конкурентоспроможності банківської системи. Гармонізація регуляторних положень в країнах з нестійкими економіками базується на відповідності базовим принципам ефективного банківського нагляду [1], посиленні вимог до капіталу банків і вдосконаленні методів оцінки системних ризиків, які знайшли відображення в документах ЄС: Capital Requirements Regulation & Capital Requirements Directive IV (CRR/CRD IV) [9, 10].

На наш погляд, передумовами формування ефективно регуляторної основи в Україні є:

1. Відповідність базовим принципам фінансового регулювання та нагляду згідно вимог Базельського комітету та міжнародних нормоутворюючих установ.

2. Адекватність використовуваних інструментів для здійснення циклу нагляду на макро- та мікрорівнях.

3. Наявність структури органів з відповідними мандатами для запровадження циклу нагляду на безперервній основі.

В країнах з нестійкими економіками відповідність Базельським принципам є основою для уточнення напрямів концентрації наглядових ресурсів для усунення слабких місць нагляду. Саме Базельські принципи встановлюють рівень надійної наглядової практики, яка застосовується наглядовими органами як еталон (цільовий орієнтир) для оцінки якості їхніх систем нагляду. З огляду на це, нами запропоновано методичний підхід на основі розрахунку дифузного індексу, диференційованого для розвинутих країн та країн з нестійкими економіками, для визначення відповідності системи нагляду Базельським принципам [18, С. 51]. Безпосередній зв'язок юридичних аспектів гармонізації регуляторних положень на рівень глобалізованості країни відображено в роботах Г. Харламової та А. Іскри [19, С.67].

Найбільш резонансним напрямом є застосування Базельських вимог до капіталу банків в умовах посилення

нестабільності як в країнах ЄС, та і в країнах, які не є членами ЄС. Зокрема, урахування юрисдикційних особливостей на прикладі Румунії в умовах формування єдиного регуляторного поля розкрито І. Сбарцеа [20].

Вважаємо за доцільним звернути увагу, що методологічною основою Базельських угод є застосування *пропорційного підходу*, який передбачає, що більше часу і ресурсів відводиться більшим за розміром, складнішим за структурою або більш ризиковим банкам. Пропорційний підхід передбачає урахування профілю ризику та системної важливості банків.

Питання вибору критеріїв достатності капіталу є головним у регулятивних вимогах до капіталу банків. Зауважимо, що підходи до визначення критеріїв зазнали змін (табл.1).

Таблиця 1. Зміна критеріїв визначення достатності капіталу

1914 – 50-ті роки ХХ ст.	50-ті роки ХХ ст. – теперішній час
Достатність капіталу = Власний капітал / Депозити	Достатність капіталу = Власний капітал / Зважені за ризиком активи
Достатність капіталу як засіб захисту вкладників та забезпечення від збитків залежить від:	
обсягів залучених ресурсів	якості активів
Критерій визначення достатності капіталу: ресурсна база	Критерій визначення достатності: рівень прийнятих банком ризиків

Джерело: авторська розробка.

Загальновизнаним критерієм відповідно до Базельських вимог є рівень прийнятих банком ризиків, який конкретизується у вимогах до капіталу, що знайшли відображення у відповідних документах Базельського документу з банківського нагляду [2-6]. Упродовж

останніх часів уточнювалися підходи до розрахунку власного капіталу та оцінки ризиків, але критерій і досі залишається незмінним – *достатність капіталу залежить від рівня ризику банківських втрат* (рис. 1).

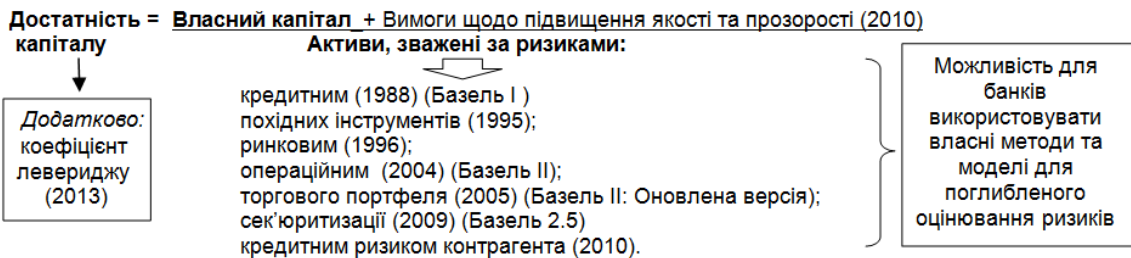

Рис. 1. Хронологія запровадження Базельських вимог щодо охоплення ризиків при розрахунку достатності капіталу

Джерело: авторська розробка.

Існують певні розбіжності щодо сприйняття Базельських угод в різних версіях. Думка про те, що нові "версії" Базельської угоди скасовують чинність попередніх, насправді, не відповідає дійсності. Базель II і Базель III є доповненнями до Угоди про капітал 1988 р (Базель I). Отже, кожний новий документ вдосконалює попередні. Тому після прийняття Базеля III вимоги, що були запроваджені в Базелі II (Компонента II "Контроль з боку нагляду" та Компонента III "Ринкова дисципліна") не втратили своєї важливості [15, С.5].

На рис. 2 представлено розвиток Базельських угод за їх хронологічним наповненням: від Базеля I до Базеля III. Отже, Базельські угоди як система регуляторних документів, положень і правил в оновленій редакції зберігають традиційну структуру трьох складових:

"Підвищені мінімальні вимоги до капіталу і ліквідності (*Enhanced Minimum Capital & Liquidity Requirements*)";

"Посилений наглядовий процес для корпоративного управління ризиками та планування капіталу (*Enhanced Supervisory Review Process for Firm – Wide Risk Management and Capital Planning*);

"Посилене розкриття інформації та ринкова дисципліна (*Enhanced Disclosure & Market Discipline*)".

Упродовж 2010–2014 рр. Базельський комітет представив нові документи, в яких відображено додаткові пропозиції щодо вдосконалення управління ліквідністю [6 – 8].

Базельські угоди містять певні новації щодо регулювання ліквідності банку. Оцінювання ліквідності здійснюється на основі застосування таких принципів:

- безперервність;
- згучність (поєднання стандартів та інструментів моніторингу);
- всебічність (урахування мікро- і макроекономічних чинників).

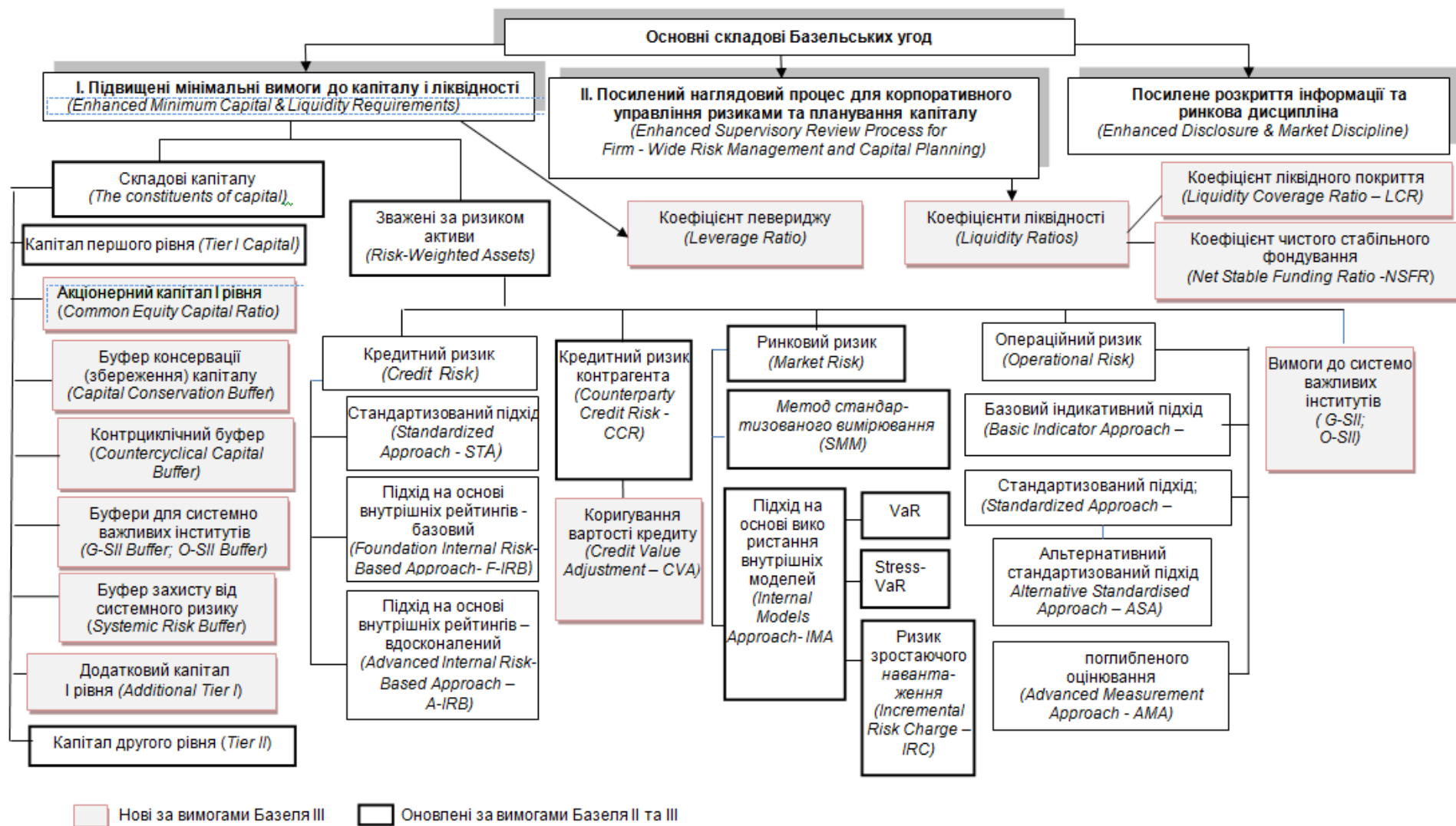

Рис.2. Основні складові Базельських угод

Джерело: побудовано автором на основі використання: [2 – 8].

На наш погляд, з методологічної точки зору важливим є розкриття змісту цих принципів для правильного розуміння інструментарію, який пропонується для застосування. Чим визначається спрямованість цих принципів?

Принцип безперервності в процесі регулювання ліквідності банку забезпечується на основі:

по-перше, відмови від оцінювання ліквідності на основі балансу та переходу до оцінювання грошового потоку.

по друге, безперервність регулювання ліквідності банку забезпечується на основі поєднання двох основних взаємодоповнюючих цілей:

- у короткостроковому періоді – через створення запасу високоліквідних ресурсів для забезпечення здійснення діяльності в умовах стресу протягом одного місяця. Для цього з 01.01.2015 запроваджено *коефіцієнт ліквідності (ліквідного покриття) – Liquidity Coverage Ratio (LCR)*;

- у довгостроковому періоді – через створення додаткових стимулів для банків щодо залучення фінансування з більш надійних джерел на постійній структурній основі. З цією метою у 2018 р. вводиться

коефіцієнт чистого стабільного фінансування – Net Stable Funding Ratio (NSFR), який відображує структурні аспекти вибору джерел фінансування.

Принцип гнучкості в управлінні ліквідності забезпечується на основі поєднання стандартів (коефіцієнтів ліквідності) та інструментів моніторингу, які базуються на використанні методів сценарного моделювання

Принцип всебічності базується на врахуванні як внутрішніх параметрів банку, так і макроекономічних чинників, зокрема, в процесі оцінювання впливу макроекономічних системних шоків на стан ліквідності банку.

Запровадження нових регуляторних заходів було спрямовано на підвищення стійкості банківської системи за рахунок збільшення ліквідних резервів та покращення якості капіталу. Співставність основних регуляторних вимог Базель II і Базель III за хронологією досягнення повного впровадження представлено у табл. 2. Але у регуляторних колах продовжується гостра полеміка щодо наслідків переходу на нові стандарти. З огляду на це значення інструментів регулювання ліквідності банків підлягає моніторингу та уточненню упродовж наступних років (табл.2).

Таблиця 2. Співставність основних регуляторних вимог Базель II і Базель III за хронологією досягнення повного впровадження

Показники	Базель II	Базель III	Дата досягнення повного впровадження у країнах – членах Базельського комітету
1. Адекватність загального капіталу	8	8	-
1. Адекватність капіталу I рівня, %	4	6	01.01.2015
2. Адекватність акціонерного капіталу, %	2	4,5 (прості акції після відрахувань)	01.01.2015
3. Буфер консервації капіталу	Відсутній	Упродовж 01.01.2016 – 01.01.2019 збільшення з 0,625% до 2,5% Створення буферу збереження капіталу на рівні додаткових 2,5% підвищить рівень капіталу I рівня до 7%.	01.01.2019
4. Контрциклічний буфер капіталу	Відсутній	Є макропруденційним інструментом зі змінними характеристиками та варіюється у діапазоні від 0% до 2,5%	
5. Фінансовий важіль	Відсутній	Упродовж 01.01.2013 – 01.01.2016: 3%	01.01.2017 – коригування показника; 01.01.2018 – 01.01.2019 – уточнення показника
6. Показник ліквідного покриття	Відсутній	Моніторинг: 01.01.2011 – 01.01.2014; з 01.01.2015 – 100%	01.01.2015
7. Показник чистого стабільного фінансування	Відсутній	Моніторинг: 01.01.2011 – 01.01.2017; з 01.01.2018 – 100%	з 01.01.2019 – уточнене значення

Джерело: складено автором за інформацією Базельського комітету [2 – 4, 6 – 8].

Водночас існують питання щодо реалізації Базельських угод в різних юрисдикціях, у тому числі в країнах ЄС. Оцінка наслідків переходу на стандарти Базеля III є темою для окремого дослідження, яка, до речі, вже отримала відображення у наукових публікаціях на цю тему [13, 15, 16, 20]. Так, за оцінками Федеральної асоціації німецьких банків, у Німеччині для того, щоб національні нормативи відповідали новим Базельським стандартам, десять найбільших банків повинні збільшити власний капітал зі 105 до 140 млрд. євро [15, С.8]. Отже, запровадження Базеля III може стати фактором стримування зростання обсягів кредитування і, як наслідок, економічного зростання. На думку В. Міщенко та А. Незнамової, опосередкованим наслідком упровадження Базеля III може стати відмова банків від участі у

високоризикових, але прибуткових операціях, передусім – із цінними паперами. Крім того, негативний вплив нових Базельських вимог може позначитися на зменшенні обсягів фінансування реального сектору, що може стати вирішальним фактором впливу на зниження темпів відновлення економіки. Такі зміни стимулюватимуть великі банки, що активно працюють на міжнародних ринках, посилювати дисципліну у сфері торгівлі позабіржовими деривативами та стандартизувати торгівлю ними. Вірогідним сценарієм розвитку подій може стати повернення банків до простих схем бізнесу та універсальних операцій. Посилені вимоги до достатності капіталу першого рівня можуть стати потужним стимулом до зміни власних бізнес-моделей. Банки самостійно вирішуватимуть, яким чином нарощувати капітал, або

обиратимуть екстенсивний шлях розвитку, обмежуючись зниженням виплат дивідендів [15, С.8].

Як позначиться впровадження нових вимог до капіталу для банківського сектору України? Чи отримає Національний банк України додаткові макропруденційні важелі для обмеження поширення системних ризиків, а банки – додаткові резерви для мінімізації витрат від системних ризиків? Розглянемо більш детально ці питання на основі аналізу оновленої версії Базельських угод, імplementованої в країнах ЄС.

Результати.

Аналіз значень показників адекватності регулятивного капіталу, рентабельності активів і капіталу свідчить про помітне погіршення ситуації в банківському секторі України у 2008–2016 рр. Відбулося суттєве зменшення сукупного регулятивного капіталу банків упродовж 2014 – 2015 рр.: з 204,97 до 104,75 млн. грн. (табл. 3). Значення показників достатності капіталу банків в Україні зменшується: відношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів скоротилося майже вдвічі: з 20,83% у 2011 р. до 10,02% у 2016 р. (табл.3).

Таблиця 3. Окремі показники діяльності банків в Україні у 2008 – 2016 рр.

Показники	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.02. 2016
Регулятивний капітал, млн.грн.	72 265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909	204 976	188 949	130 974	104 753
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (Н2), %	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26	15,60	12,31	10,02
Рентабельність активів, %	1,05	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46	-0,81
Рентабельність капіталу, %	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-51,91	-9,70

Джерело: за даними Національного банку України.

З огляду на це, наприкінці серпня 2014 р. за технічним завданням, узгодженим із МВФ і Світовим банком, проведено стрес-тестування 15 найбільших банків України. Ситуація була змодельована на 3 роки. Тести показали, що в 9 із 15 банків сумарні потреби в збільшенні капіталу складають 56 млрд. грн. [21, С.72].

Основними завданнями запровадження Базельських стандартів банківського нагляду в Україні є такі:

- підвищення стійкості фінансової системи до впливу агрегованих шоків шляхом створення буферів для абсорбування цього впливу;

- обмеження поширення системного ризику в часі з метою послаблення проциклічних зв'язків;

- контроль поширення уразливості всередині фінансової системи, що виникає через взаємопов'язаність фінансових посередників, ринків і окремих секторів.

Посилення регуляторної основи полягає у тому, що для мінімізації втрат унаслідок системної ураженості моніторинг системного ризику здійснюється не лише на рівні фінансових інститутів, але й ринків, секторів та поширюється на економіку загалом, що зумовило пода-

льше ускладнення та гнучкість у застосуванні пруденційних інструментів та поєднанні їх з традиційними банківськими індикаторами та інструментами макропруденційного регулювання. Більш детально розкриття поняття системного ризику, змісту та основних завдань макропруденційної політики, а також застосування мікро- і макропруденційних інструментів досліджено нами в окремій публікації на цю тему [21].

Нами проведено аналіз якісної структури капіталу банків відповідно до вимог ЄС: REGULATION (EU) № 575/2013 та DIRECTIVE 2013/36/EU.

Трансформація Базельських вимог до капіталу банків за досягненням повного впровадження у 01.01.2019 р. представлено на рис. 5.

Доцільно звернути увагу, що розмір капіталу 1 рівня, призначеного для абсорбції системних шоків, розширено на основі запровадження буферів капіталу, до переліку яких належать такі:

- буфер консервації капіталу (*Capital Conservation Buffer*): є обов'язковим для банків; і формується ними на основі введення обмежень на розподіл прибутку, а саме щодо виплати дивідендів і бонусів, ;
- контрциклічний буфер (*Countercyclical Capital Buffer*): вводиться регулятором для забезпечення від проциклічних тенденцій у періоди підвищеної кредитної активності; належить до переліку макропруденційних інструментів зі змінними характеристиками;
- буфер для глобальних системно важливих інститутів (*Global Systemically Important institutions: G-SII Buffer*);
- буфер для інших системно важливих інститутів (*Other Systemically Important Institution: O-SII Buffer*) – застосовуються для банків, віднесених до категорії інших системно важливих фінансових інститутів;
- буфер захисту від системного ризику (*Systemic Risk Buffer*) – застосовується регулятором для захисту від нециклічного системного та макропруденційного ризиків.

Застосовується буфер, значення якого для банку є найбільшим

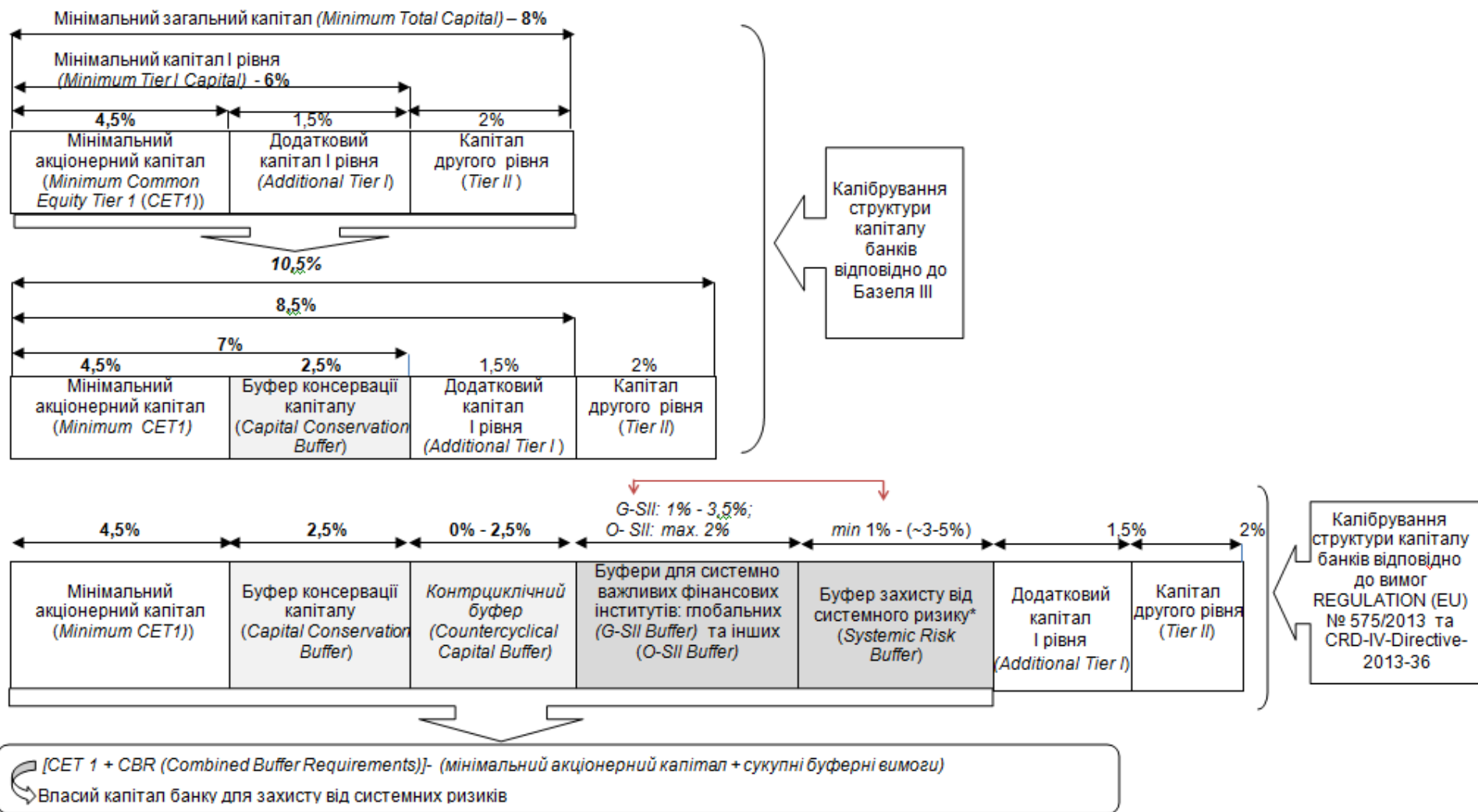

Рис. 5. Трансформація Базельських вимог до капіталу банків за досягненням повного впровадження з 01.01.2019р.

Джерело: Побудовано автором на основі використання [4, 9, 10]

Отже, за оновленими вимогами до капіталу банків відповідно до REGULATION (EU) № 575/2013 [9] та DIRECTIVE 2013/36/EU [10] запроваджено додаткові пруденційні інструменти (буфери для системно важливих інститутів та буфер захисту від системного ризику) для забезпечення втрат від системних шоків.

Хоча запровадження в Україні Базельських вимог до капіталу банків поки що відтерміновано, але потребує відповідного нормативного та організаційного забезпечення з боку Національного банку України.

Нагадаємо, що з 01.01.2016 р. відповідно до Базеля III передбачено формування банками буферу консервації капіталу у розмірі 0,625% від зважених за ризиком активів з поступовим доведенням його значення до 2,5% станом на 01.01.2019 р.

Щодо контрциклічного буферу капіталу, то, з огляду на економічну ситуацію в Україні, ставка для нього дорівнює 0%. Зауважимо, цей буфер як макропруденційний інструмент зі змінними характеристиками призначений для застосування регулятором у фазі економічного зростання для попередження проциклічних тенденцій. Розмір контрциклічного буферу капіталу складається, як правило, до 2,5% від активів, зважених на ризик відповідно до [4]. У періоди надмірного зростання кредитування наглядові органи використовуватимуть контрциклічний буфер як інструмент макропруденційного регулювання, який застосовується для отримання додаткових гарантій захисту капіталу банків у періоди підвищеної кредитної активності. Рішення про застосу-

вання цього буфера приймається органом нагляду на підставі даних про загальну суму кредитів приватному сектору та ВВП країни, але наглядовий орган може обрати у якості орієнтира інші показники.

Доцільність рішення щодо запровадження контрциклічного буферу капіталу визначається таким чином:

1) розраховують відношення загальної суми наданих приватному сектору кредитів до ВВП країни ($Dt/GDPt$) протягом певного проміжку часу %;

2) визначають тренд для даного показника та обчислюють його трендові значення;

3) розраховують різницю (GAP) між поточними та трендовими значеннями показника ($Dt / GDPt$);

4) трансформують GAP у розмір буферного капіталу відповідно до встановленої Базельським комітетом межі.

Якщо GAP між поточними та трендовими значеннями показника ($Dt/GDPt$) не перевищує 2%, контрциклічний буфер не застосовується. На основі аналізу макро-економічних показників та дослідження кредитного навантаження нами визначено інтервал можливого застосування контрциклічного буферу капіталу у банківському секторі України у 2007-2009 рр. (рис. 6). Зауважимо, що за нашими розрахунками, застосування цього інструмента упродовж зазначених років збільшило б капітал банків на 70-75 млрд.грн. для компенсації неочікуваних втрат від системних ризиків, які набули поширення у 2014-2015 рр. Раніше ми наводили дані про те, що сумарні потреби в збільшенні капіталу 9 провідних банків в Україні оцінювалося у 56 млрд. грн.

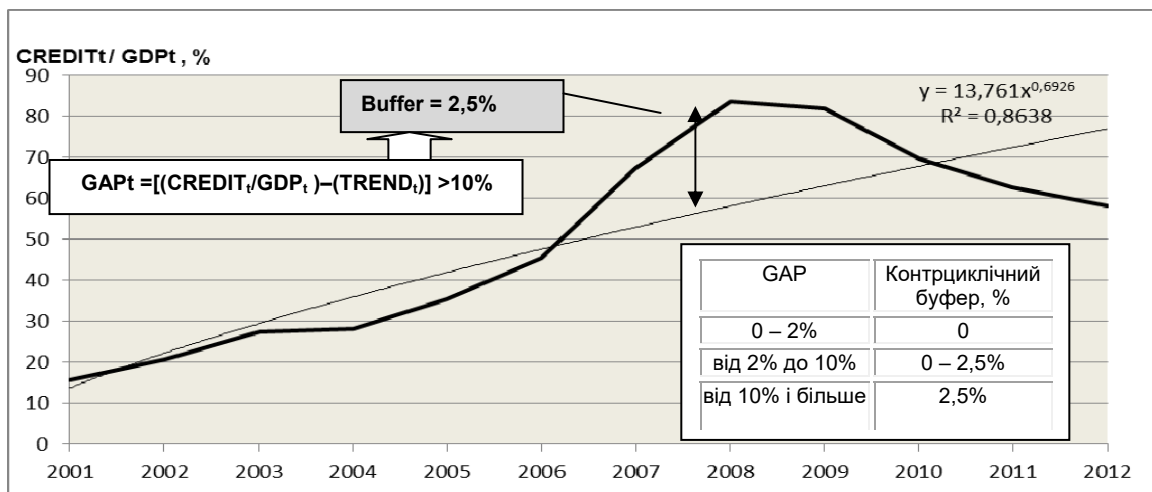

Рис. 6. Макроруденційний інтервал можливого застосування контрциклічного буферу капіталу у банківському секторі України у 2007-2009 рр.

Джерело: розраховано та складено автором

Високий рівень концентрації банківського капіталу обумовлює посилення пруденційних вимог до групи системно важливих банків, які мають високий рівень левериджу та низьку рентабельність. Так, частка п'яти найбільших за розміром активів банків у сумарних активах платоспроможних банків на 1 квітня 2015 р. дорівнювала 50,20%, а у власному капіталі – 45,34%. Для 50 найбільших за розміром активів банків цей показник підвищився до 94,69% і 88,89%, відповідно [21, С.71].

На наш погляд, особливу увагу регуляторам країн з нестійкими економіками доцільно звернути на застосування буферу захисту від системного ризику, призначенням якого є мінімізація можливих втрат від довгострокового нециклічного системного та макропруденційного ризиків, який за визначенням відповідно до CRD-IV постає як ризик руйнування фінансової систе-

ми з потенційно негативними наслідками для реальної економіки в цілому [10]. Але практичні аспекти запровадження цього буфера в країнах, які не є членами ЄС, потребують уточнення відповідно до мети, завдань і сфери застосування макропруденційних інструментів, а також беручи до уваги той факт, що, на думку В. Іванова, уявлення про структуру фінансових ринків ще остаточно не сформовані [22, С.39].

За нашими висновками, очікуване значення сукупних буферних вимог для банків в Україні у разі дотримання рекомендацій Базельського комітету складатиме (від зважених за ризиком активів):

1) для банків, які не відносяться до системно важливих: 3,5% (2,5%: буфер консервації капіталу +1%: буфер захисту від системного ризику);

2) для системно важливих банків:

– глобальних системно важливих банків: 6,0% (2,5%: буфер консервації капіталу + 3,5%: G-SII буфер);
– інших системно важливих банків: 4,5% (2,5% буфер консервації капіталу + 2,0%: O-SII буфер).

Отже, мінімальний рівень достатності капіталу системно важливих банків у 8% за дотриманням Базельських вимог підвищується до 12,5-14%.

Чи витримають банки України таке навантаження? Так, від'ємні значення показників рентабельності активів та рентабельності капіталу банків, відповідно:

(- 0,81) та (- 9,7)% станом на 01.02.2016 рр., свідчать про відсутність у банків джерел для формування буферів покриття неочікуваних збитків від системних криз (табл. 3), що створює додаткові ускладнення як для українських банків, так і для регулятора.

За нашими розрахунками, для банків в Україні регулятивний капітал 1 рівня, доступний для формування буферів, до зважених за ризиком активів, дорівнює лише 2,3% (табл. 4).

Таблиця 4. Якісна відповідність структури капіталу банків України вимогам Базеля III
(станом на 01.01.відповідного року)

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
TC/RWA, % Регулятивний капітал до зважених за ризиком активів, %	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,9	18,06	18,26	15,60	12,31
TC/RWA, % – Minimum TC, %	6,19	5,92	6,01	10,08	12,83	10,9	10,06	10,26	7,60	4,31
T1/RWA, % Регулятивний капітал 1 рівня до зважених за ризиком активів, %	10,84	10,09	11,15	14,23	15,11	13,99	13,77	13,89	11,21	8,3
(T1/RWA, % – Minimum T1, %) Регулятивний капітал 1 рівня, доступний для формування буферів, до зважених за ризиком активів, %	6,84	6,09	7,15	10,23	11,11	9,99	9,27	8,39	5,21	2,30
Очікувані сукупні буферні вимоги для банків ¹ , %:										
– не системно важливих (Capital Conservation Buffer + Systemic Risk Buffer)							min 3,5			
– системно важливих: глобальних (Capital Conservation Buffer + O-SII Buffer)							min 4,5			
інших (Conservation Buffer + G-SII Buffer)							min 6,0			

¹за умов повного впровадження та забезпеченні вимог до калібрування структури капіталу банків відповідно до Базеля III

Джерело: розраховано автором за даними МВФ (з урахуванням поетапного впровадження вимог до капіталу)

Різні за розміром банки є об'єктом різних вимог до капіталу, залежно від розміру банку, його активів, складності бізнесу, рівня управління ризиками. Деякі фахівці, наприклад, вважають, що малі і навіть частина середніх банків взагалі можуть дотримуватися Базельських вимог, замінивши їх запровадженням з боку регуляторів власних вимог до капіталу, які відповідають масштабу та складності їх бізнесу. Однак великі системні банки, реалізуючи завдання свого довгострокового розвитку, з часом обов'язково повинні перейти на виконання Базельських вимог у повному обсязі з огляду на їх входження до складу міжнародних банківських груп, які підпадають під критерії системно важливих банків. Крім того, ці банки мають кращий рівень підготовленості щодо розробки внутрішніх рейтингових систем, моделей кількісного вимірювання ризику, а також організаційної структури для управління ризиками. Крім того, частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків дорівнює 42,8% станом на 01.02.2016 р., що свідчить про актуальність цього питання з огляду на можливість виникнення регуляторного арбітражу.

Практика засвідчила, що запровадження Базельських угод є складним процесом, особливо в країнах з нестійкими економіками, які не є членами ЄС, який потребує часу, певних фінансових ресурсів, а також значної кількості підготовлених фахівців як в наглядових органах, так і безпосередньо в банківських установах. Тому бажано, щоб цей процес мав певну періодизацію і здійснюватися на основі дотримання Принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету.

Очевидно, що курс на дотримання всіх стандартів є фундаментальним та довгостроковим. Відтермінування прийняття Базельських вимог надають банкам перехідний період для досягнення нормативних значень щодо достатності капіталу. Регулятору доцільно конкретизувати строки запровадження нових вимог, у т. ч. щодо структури капіталу для запобігання зниження кредитної активності та підвищення вартості послуг.

У країнах, які не є членами ЄС, підвищення вимог до капіталу обумовлює необхідність суттєвого удосконалення методології нагляду. Крім того, відсутність джерел збільшення власного капіталу стимулюватиме банки на запровадження власних підходів поглибленого оцінювання ризиків.

Окрім регулятивних вимог, при встановленні цільового значення достатності капіталу, враховуються додаткові чинники, а саме:

- банком:
  - еталонні значення (кращі показники) однорідних банків;
  - плановий рівень прибутковості капіталу;
  - очікування акціонерів та інших зацікавлених сторін щодо дохідності банку;
  - результати моделювання та стрес-тестів;
- регулятором:
  - потреби у додатковому капіталі;
  - наявність зовнішніх джерел капіталізації;
  - вартість ресурсів з зовнішніх джерел;

Регулятору також належить забезпечити надійну перевірку внутрішньобанківських систем ризик-менеджменту, у т. ч. щодо підтримання достатності капіталу.

Для цього аналізуються не тільки процеси управління ризиками, але і стратегія банку, роль наглядової ради та управління у визначенні та контролі за ризиками; враховуються характер та масштаби бізнесу банку, його бізнес-план, оцінюється система внутрішнього контролю та аудиту [15, С.8].

В межах цього дослідження ми на маємо можливості детально зупинитися на особливостях підходів щодо оцінювання достатності капіталу для покриття усіх видів ризиків, це потребує окремого дослідження з огляду на те, що Базель III, на думку фахівців, не позбавлений вад щодо маніпуляцій для штучного зменшення з прийнятих ризиків, що обумовлює потребу у відмовленні від курсу на дерегулювання фінансового ринку [13, С.178-179].

Базельські стандарти в умовах формування єдиного регуляторного поля забезпечують банківські установи необхідним інструментарієм, надаючи їм поштовх до поліпшення власних бізнес-моделей, створенні належного організаційного механізму та раціоналізації процедур управління ризиками.

Разом з тим вибір та імплементація макропруденційних інструментів повинні доповнюватись іншими організаційними заходами з боку регуляторів фінансового сектору, спрямованими на реалізацію органами нагляду мандата на спеціальний моніторинг системних ризиків, а також упорядкованим і системним переходом на міжнародні стандарти банківського нагляду Базельського комітету з метою запобігання регуляторному арбітражу.

Список використаних джерел

1. Core Principles for Effective Banking Supervision. Bank for International Settlements. 2012. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>.
2. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standard. A Revised Framework. Updated November 2005: Basel Committee on Banking Supervision, 2005. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs118.pdf>.
3. Enhancements to the Basel II framework. Basel Committee on Banking Supervision, July 2009. [on-line]: www.bis.org/publ/bcbs157.htm
4. Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems. December 2010 (rev June 2011): Basel Committee on Banking Supervision, 2010. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>
5. Global Systemically Important Banks: Updated Assessment Methodology and the Higher Loss Absorbency Requirement. July 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf>.
6. Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and Liquidity Risk Monitoring Tools. January 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf>
7. Basel III: The Net Stable Funding Ratio. Basel Committee on Banking Supervision, October 2014. [on-line]: www.bis.org/bcbs/publ/d295.htm

С. Науменкова, д-р екон. наук, проф.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

БАЗЕЛЬ I, II, III: РАЗВИТИЕ ПОДХОДОВ ДЛЯ УКРЕПЛЕНИЯ РЕГУЛЯТОРНОЙ ОСНОВЫ

В статье исследовано развитие фундаментальных соглашений Базельского комитета по банковскому надзору. Определены преграды во внедрении требований Базеля III к капиталу банков в Украине в условиях усиления экономической нестабильности. Сформулированы предложения по повышению эффективности пруденциальной деятельности для восстановления устойчивости банковского сектора и предупреждения проявления регуляторного арбитража.

Ключевые слова: Базель I, II, III; совокупные буферные требования, банковский надзор, системный риск, финансовая устойчивость.

S. Naumenkova, Doctor of Sciences (Economics), Professor
National Taras Shevchenko University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

BASEL I, II, III: THE DEVELOPMENT OF APPROACHES FOR STRENGTHENING OF PRUDENTIAL FRAMEWORK

The article is devoted to the analysis of the enhancement to the Basel III framework in the Ukrainian banking sector. The package of reforms offered by the Basel Committee on Banking Supervision is investigated. The author has defined the difficulties to implementation Basel III capital requirements to Ukrainian banking sector in conditions of growing economic instability. The rate of combined buffer requirements for Ukrainian banks' absorbing ability has been given more exactly. Out of minimum total capital was assessed to mitigate the systemic risks in the Ukrainian banking sector. The proposals for strengthening of prudential supervisory activity were suggested by author to raising the resilience of the financial system of Ukraine and prediction of regulatory arbitrage.

Keywords: Basel I, II, III; combined buffer requirements, banking supervision, systemic risk, financial sustainability.

8. Basel III leverage ratio framework and disclosure requirements. Basel Committee on Banking Supervision, January 2014. [on-line]: www.bis.org/publ/bcbs270.htm

9. Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012. [on-line]: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2013.176.01.0001.01.ENG&toc=OJ.L:2013:176:TOC

10. Directive of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC // Official Journal, L 176: 338-436. [on-line]: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2013.176.01.0338.01.ENG&toc=OJ.L:2013:176:TOC

11. Міщенко В.І. Взаємодія органів державного управління як фактор подолання фінансової кризи / В.І. Міщенко, Р.С. Лисенко // Фінанси України. – 2009. – №1. – С.50 – 57.

12. Міщенко С.В. Поєднання функцій стратегічного розвитку та антикризового управління в діяльності центральних банків // С.В. Міщенко, В.І. Міщенко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 2. – С.266-272.

13. Регулювання діяльності банків в умовах глобальних викликів: монографія / Л.О. Примостка, М.І. Діба, О.О. Чуб та ін.; за ред. Л.О. Примостки. – К.: КНЕУ, 2012. – 459 с.

14. Міщенко В. Еволюція підходів до оцінки капіталу в Базельських угодах / В.І. Міщенко, В.Л. Кротюк // Банківська справа. – 2005. -№4. –С. 3-9.

15. Міщенко В. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 4–9.

16. Зверяков М. Банківський капітал: вимоги Базеля III / М. Зверяков, В. Коваленко // Фінанси України. – 2011. – №6. – С. 13 – 23.

17. Про затвердження Положення про порядок визначення системно важливих банків. Постанова Правління Національного банку України №863 від 25.12.2014 р. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14#n11>

18. Науменкова С. Ефективність пруденційного банківського нагляду: особливості методичних підходів / С. Науменкова, К. Цицик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – №10(175). – С.46-55. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/175-10/8>

19. Харламова Г. Оцінка ступеню глобалізованості країни в аспекті процесів конвергенції та інтеграції у світі / Г.Харламова, А. Іскра// Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – №6(171). –С. 65-73. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/171-6/12>

20. Sbarcea I. Implementation of Basel III in the European Banking Sector / I. Sbarcea // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015, 6(171): 60-65. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/171-6/1

21. Науменкова С.В. Макропруденційні інструменти в механізмі забезпечення фінансової стабільності / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко // Фінанси України. – 2015. – № 10 (239). – С.53-76.

22. Іванов В. Економіко-правові колізії дослідження фінансових ринків / В. Іванов, С. Науменкова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2013. – №12 (153). – С.35-40. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/153-12/8>

Надійшла до редакції 13.11.15